

הרב דעואל' בסוק

פירוש רס"ג ורמב"ם לפרשת "הראני נא את כבודך"

(דוגמא לעיון שיטתי בסוגיה במורה נבוכים)

תוכן:

הפרשה בתורה

- הפסוקים מספר שמות פרק ל"ג פסוקים י"ז – כ"ג כולל (סה"כ 6 פסוקים)
 א-ד המקורות מדברי רס"ג.
 ה-כא המקורות מדברי הרמב"ם.
- 1) **שיטת רס"ג** בפירוש פ' הראני נא את כבודך הנחות יסוד, השאלה העולה מתיאוריים גשמיים של הבורא.
 - 2) התשובה, תפקידי הזהר הנברא, 3 הדרגות של הופעת הזהר הנברא.
 - 3) פירוש רס"ג לפרשה, השאלה העולה מן הפרשה.
 - 4) התשובה, בקשת משה, תשובת ה', הקושי בפירוש רס"ג.
 - 5) היתרון הפרשני בפירוש רס"ג.
 - 6) **שיטת הרמב"ם** הרמב"ם בשמונה פרקים.
 - 7) בקשת משה, תשובת ה', הרמב"ם ביד החזקה.
 - 8) הי"מילון" הרמבמ"י לפרשה.
 - 9) מו"י (ח"א) פרק כא בקשת משה ותשובת ה', פרק נד מה מוסיף הרמב"ם במו"י על ספריו המוקדמים.
 - 10) פירוש הרמב"ם לפי סדר הפסוקים.
 - 11) היתרון הפרשני, החסרון הפרשני של פירוש הרמב"ם לעומת פירוש רס"ג.
 - 12) יחס הרמב"ם לפירוש רס"ג: הרמב"ם מקבל עקרונית את מציאות הכבוד הנברא. מתי אין להשתמש כעקרון פרשני בזהר הנברא.
 - 13) 3 פירושים למושג כבוד ה', ביקורת מרומזת על פירוש רס"ג.
 - 14) ביקורת חריפה על פירוש רס"ג.
 - 15) הרמב"ם נותן לגיטימציה לפירוש רס"ג.
 - 16) סיכום דעת הרמב"ם.

רביעי ויאמר יהוה אל־משה גם את־הדבר הזה אשר דברת אעשה י

כי־מצאת חן בעיני ואדעך בשם ויאמר הראני נא את־יח

כבודך ויאמר אני אעביר כל־טובי על־פניך וקראתי בשם ט

יהוה לפניך וחנתי את־אשר אחז ורחמתי את־אשר ארחם:

ויאמר לא תוכל לראת את־פני כי לא־יראני האדם וחי כ

ויאמר יהוה הנה ומקום אתי ונצבת על־הצור: והיה בעבר כב

כבדי ושמתוך בנקרת הצור ושכתי כפי עליו עד־עברי:

והסרת את־כפי וראית את־אחרי ופני לא יראו: כ

לדא ויאמר יהוה אל־משה פסל־לך שני־לחת אבנים כראשנים חבישי

וכתבתי על־הלחת את־הדברים אשר היו על־הלחת

ב הראשנים אשר שברת: והיה נכון לבקר ועלית בבקר אל־

ג הר סיני ונצבת לי שם על־ראש ההר: ואיש לא־יעלה עמך

וגם־איש אל־ירא בכל־ההר גט־הצאן והבקר אל־ירעו אל־

ד מול ההר ההוא: ויפסל שני־לחת אבנים כראשנים וישבם

משה בבקר ויעל אל־הר סיני כאשר צוה יהוה אתו ויקח

ה בידו שני לחת אבנים: וירד יהוה בענן ויתיב עמו שם

ו ויקרא בשם יהוה: ויעבר יהוה ו על־פניו ויקרא יהוה ו יהוה

ז אל רחום וחנון ארך אפים ורב־חסד ואמת: נצר חסד

לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פקד עון

ח אבות על־בנים ועל־בני בנים על־שלישים ועל־דבעים: וימהר

ט משה ויקד ארצה וישתחו:

פירוש רס"ג לפרשת הראני נא את כבודך

מקור א' אמונות ודעות מאמר שני (עמ' ק'-ק"א)

וכיון שכבר בארתי כי המושכל והכתוב והמקובל מסכימים לשלול הדמיון מכלפי ה', אפרש את המלים הללו הגשמיות ואומר שהם עשר, ראש כאמרו וכובע ישועה בראשו, ועין כאמרו עיני ה' אלהיך בה, ואוזן כאמרו כי בכיתם באזני ה', ופה כאמרו על פי ה', ושפה כאמרו ומוצא שפתי לא אשנה, ופנים כאמרו יאר ה' פניו אליך, ויד כאמרו הנה יד ה', ולב כאמרו ויאמר ה' אל לבו, ומעים כאמרו על כן המו מעי לו, ורגל כאמרו והשתחוו להדום רגליו. הלשונות הללו וכל הדומה להן, מפעולות הלשון והתרחבותה שמניחה כל אחד מהן על ענין, ובאורן ממה שאנו מוצאים שלא בענין הבורא, ובכך נדע כי הלשון כך היא אמתתה ודרכה שמרחיבה ושואלת וממשילה, כמו שמרחיבה ואומרת שהשמים מבטאים כאמרו השמים מספרים כבוד אל, ואחר שכבר בארתי את זאת אשוב לאותן העשרה לפרש עניניהן, ואומר, רצו הנביאים ב'ראשי ענין כבוד ורוממות כמו שאמר שם בבני אדם כבודי ומרים ראשי. ורצו בעיני השגחה כאמרו ואשימה עיני עליו. ורצו ב'פנים רצון וכעס כמו שאמר באור פני מלך חיים, ואמר ופניה לא היו לה עוד. ורצו ב'אזן קבול דברים כאמרו ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני. ורצו ב'פה ו'שפה הסבר וצווי כאמרו על פי אהרן ובניו, שפתי צדיק ירעו רבים. ורצו ב'יד יכולת כאמרו וישביהן קצרי יד. ורצו ב'לבי חכמה כאמרו נער חסר לב. ורצו ב'לב חכמה כאמרו נער חסר לב. ורצו ב'מעים חנות כאמרו ותורתך בתוך מעי. ורצו ב'רגלי כבישה כאמרו עד אשית איביך הדם לרגליך. וכיון שמצאנו בכגון מלים אלו בבני אדם שלא על דרך הגשמות לעתים קרובות, כל שכן שנעמיד פירושן בעניני הבורא שלא על דרך הגשמות.

סיכום: דרך הלשון לדבר בהשאלה ובהמשלה על הקב"ה

אמונות ודעות מאמר שני (עמ' ק"ג-ק"ד)

ואם יהרוס הורס ויאמר והיאך אפשר לבאר באורים הללו לבטוים גשמיים אלו ולמה שמתחסר אליהם, והרי כבר אמר הכתוב בפירוש כי דמות כדמות אדם כבר ראוה הנביאים מדברת עמהם, ויוסיף לומר ועל אחת כמה שהיא על כסא, ומלאכים נושאים אותו מעל מושב נשא

כמו שאמר וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה, ויש גם שתיראה דמות זו על כסא ומלאכים מימינה ומשמאלה, כמו שאמר ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו. **אנו עונים כי הדמות הזו ברואה, וכן הכסא והמושב הנשא ונושאו כולם נבראים בראם הבורא מזוהר כדי שיתאמת לנביאו שהוא אשר נבא אותו בדבריו כמו שנבאר במאמר השלישי, והיא דמות נכבדה מן המלאכים, עצומה בבריאתה בהירת זוהר, והיא נקראת כבוד ה', ועליה הוא שתיאר אחד הנביאים חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב, ועליה מה שמתארים החכמים שכינה. ויש שיהא זוהר ללא דמות אדם, וכבד ה' את נביאו בהשמיעו החזון מדמות עצומה ברואה מזוהר הנקרא כבוד ה' כמו שבארנו. וממה שמורה על מה שאמרנו הם דברי הנביא על הדמות הזו, ויאמר אלי בן אדם עמד על רגלך ואדבר אתך, ולא יתכן שיהא המדבר הזה הוא אדון העולמים, כי התורה אמרה שאין הבורא מדבר עם שום אדם בלי אמצעי זולת משה רבינו בלבד, והוא מה שאמרה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים. אבל שאר הנביאים לא דברו עמהם אלא המלאכים, וכאשר אנו מוצאים שהכתוב פרש בשם מלאך הרי פרש שהוא נברא, ואם אמר כבוד ה' מובן שהוא נברא, ואם הזכיר שם ה' ולא צרף אליו כבוד ולא מלאך אלא שצרף אליו ראיה או כסא או תיאור אדם, אין ספק שיש באותו הלשון מלה נסתרת והיא כבוד ה', או מלאך ה', כפי שמצאנו שדרך הלשון להבליע.**

סיכום: כבוד ה' – השכינה – זהר נברא המתגלה לנביאים ומשמיע להם את דבר ה'

מקור ג' אמונות ודעות מאמר שני (עמ' ק')

ועל הנפעל, אין מי שיחשוב שיש מן ההתפעלויות דבר הנאמר על הבורא זולת הראיה בלבד, ולכן חייב אני לבאר שגם הראיה אינה נאמרת עליו, לפי שאין כל הדברים נראין אלא על ידי הצבעים הנראין על פניהם המתיחסים אל ארבעת הטבעים, וכאשר נפגשים בכח שבראות אשר ממינם באמצעות האויר אז רואים, אבל הבורא אשר מן המוכחש לחשוב שיש בו מאומה מן המקרים אין שלטון לראות על השגתו, והנך רואה שאין יכולת בדמיון לדמותו ולתארו כל שכן שיהא לראות דרך לכך. וכבר הביא במבוכה אחדים מבני אדם ענין משה רבינו היאך שאל את

ה' הראיני נא את כבודך, והוסיפה להם מבוכה תשובתו לו לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי, והכפיל להם את זאת כאשר אמר וראיתה את אחורי ופני לא יראו. ואומר בעזרת הרחמן בגילוי כל זה ובאורו, יש לה' זוהר שהוא בורא אותו ומגלהו לנביאים כדי שיהא להם הוכחה כי דברי הנבואה אשר ישמעו מאת ה', וכאשר רואה אותו אחד מהם אומר ראיתי כבוד ה', ויש שאף אומר ראיתי כבוד ה', ויש שאף אומר ראיתי את ה' כמשפט המלים הנסתרות. וכבר ידעת כי משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל אמר עליהם תחלה ויראו את אלהי ישראל, ופירשו אחר כך ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר, אלא שכאשר רואים אותו הזוהר אינם יכולים להסתכל בו מרוב חזקו ובהירותו, ומי שנסתכל בו מתפרק בנינו ונשמתו פורחת כמו שאמר פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רבי, ולכן בקש משה מאת ה' שיחזקהו להסתכל באותו הזוהר, והשיבו כי ראשית אותו הזוהר עצום ולא יוכל לראותו ולהתבונן בו אלא יאבד, אבל הוא יסתירהו בענן או בדומה לו עד שיעבור מעליו תחלת הזוהר, כי כח כל שיש לו נוגה הוא בראשיתו, כמו שאמר ושכותי כפי עליך עד עברי, וכאשר עבר ראשית הזוהר הסיר מלפני משה הדבר הסוכך כדי שיראה את סופו כמו שאמר והסירותי את כפי וראית את אחורי, אבל הבורא עצמו אין אפשרות שיאהו שום אדם, אלא דבר זה מסוג הנמנע.

סיכום: הזוהר הנברא מוכיח לנביא את אמיתת הנבואה משה ביקש להסתכל בראשית אותו הזוהר ונענה בשלילה אלא יראה את סופו. אמונות ודעות מאמר שלישי (עמ' קכ"ז)

ונתברר לי כי השליח היה מתברר אצלו שהדברים שהוא שומע הם מאת ה' לפני שייחסם אל ה' לפני העם, והוא, שהיה נראה לו סימן מסויים שמתחיל עם התחלת הדבור ומסתיים בהסתיימו, והוא, או עמוד אש, או עמוד ענן, או אור בהיר שלא ממיני האורות הידועים. וכאשר יראה אותם הנביא כך יתאמת לו שהדברים מאת ה', ויש שראוהו גם העם, כמו שהיה עמו של משה כאשר היה נפרד מהם ללכת אל מקום החזון עומדים ומסתכלים באויר והנו נקי מכל ענן, ועיניהם אל משה, וכאשר מגיע אל מקום החזון היה יורד הענן כעמוד ועומד עד אשר ידובר עמו ונעלה, ואחר כך חוזר אליהם, וכאמרו והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו וגו', והיה כבוא משה האהלה ירד וגו', וראה כל העם את עמוד הענן עומד פתח האהל וקם כל העם

והשתחוּו איש פתח אהלו, ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וגו'. וכאשר חוזר אליהם ומוסר להם דברי נבואתו אומרים לו צדקת, אנחנו הסתכלנו צחות האויר לפני הגיעך, וירידת עמוד הענן בעת הגיעך, והיתה עכבתו כשעור שתשמע דברים אלה אשר אמרת לנו. כן מצאתי אחד הנביאים שלא נתבאר בענינו שהיה מתנבא בעמוד ענן, נתבאר מצבו בספר אחר שכך היה החזון בא אליו, לפי ששמואל נכלל עם משה ואהרן, ואמר על כולם משה ואהרן בכהניו ושמואל וגו' בעמוד ענן ידבר אליהם, והואיל וכבר מצאנו כגון זה בשמואל הרי בלי ספק שהרבה מן הנביאים כמוהו.

סיכום: למשה אהרון שמואל ועוד הרבה נביאים היה מתלווה בעת נבואתם סימן הכבוד האור או הענן הנברא כדי לאמת לעם את נבואתם.

פירוש הרמב"ם לפרשת "הראני נא את כבודיך"

מקור ה' שמונה פרקים פרק ז'

בקש להשיג מהות השם-יתברך על-אמתת מציאותו – אחר שלא שאר לו מונע – ואמר: הראני נא את-כבודך (שמות לג, יח). והודיעו השם-יתברך: שאי אפשר לו זה, בהיותו שכל נמצא בחומר, רצונו לומר: מאשר הוא אדם, והוא אמרו: כי לא-יראני האדם וחי (שם, כ). הנה לא נשארה לו בינו ובין השגת הקדוש-ברוך-הוא על-אמתת מציאותו אלא מחיצה אחת בהירה – והוא השכל האנושי שאינו נבדל. וגמל אליו יתברך חסד בתת לו מן-ההשגה – אחר ששאלה – יותר ממה-שהיה אצלו קודם שאלתו, והודיעו: שתכלית ההיא אי-אפשר לו, מפני שהוא בעל גשם. וכנה אמתת ההשגה ב"ראית פנים" – כי האדם כשיראה פני חברו, תהיה אז בנפשו חקוקה צורתו עד שלא יתערב לו עם זולתו, אפלו בשעה שאינו רואה אותו. אבל כשיראה אחריו – אף-על-פי שהוא מכירו בראיה ההיא – פעמים יספק עליו ויתערב לו עם זולתו. כן השגתו יתברך על- האמת – היא: ידיעת השם-יתברך מאמתת מציאותו מה-שלא ישתתף במציאות ההיא זולתו מן-הנמצאות: עד שימצא בנפשו מציאותו חזקה ונבדלת על-מה-שמצא בנפשו מציאות שאר הנמצאות. ואי-אפשר לאדם

להשיג זה השיעור מן ההשגה – אלא שהוא, עליו השלום, השיג למטה מזה מעט. והוא אשר כנה ואמר: וראית את-אחרי (שמות לג, כג). ואני עתיד להשלים זה הענין בספר הנבואה.

מקור ו' מדע. הלכות יסודי התורה פ"א

... הכל לפי דעתן של בני אדם הוא שאינן מכירין אלא הגופות ודברה תורה כלשון בני אדם. והכל ככינויים הן. שנאמר אם שנותי ברק חרבי, וכי חרב יש לו ובחרב הוא הורג אלא משל והכל משל. ראייה לדבר שנביא אחד אומר שראה הקב"ה לבושיה כתלג חיור. ואחד ראהו חמוץ בגדים מבצרה. משה רבינו עצמו ראהו על היס כגבור עושה מלחמה. ובסיני כשליח צבור עטוף. לומר שאין לו דמות וצורה אלא הכל במראה הנבואה ובמחזה, ואמתת הדבר אין דעתו של אדם מבין ולא יכולה להשיגו ולחקרו. וזה שאמר הכתוב החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא: מהו זה שביקש משה רבינו להשיג כשאמר הראני נא את כבודך. ביקש לידע אמיתת המצאו של הקדוש ב"ה עד שיהיה ידוע בלבו כמו ידיעת אחד מן האנשים שראה פניו ונחקה צורתו בלבו שנמצא אותו האיש נפרד בדעתו משאר האנשים. כך ביקש משה רבינו להיות מציאות הקב"ה נפרדת בלבו משאר הנמצאים עד שידע אמתת המצאו כאשר היא. והשיבו ברוך הוא שאין כח בדעת האדם החי שהוא מחובר מגוף ונפש להשיג אמיתת דבר זה על בוריו. והודיעו ברוך הוא שאין כח בדעת האדם החי שהוא מחובר מגוף ונפש להשיג אמיתת דבר זה על בוריו. והודיעו ברוך הוא מה שלא ידע אדם לפניו ולא ידע לאחריו. עד שהשיג מאמיתת המצאו דבר שנפרד הקב"ה בדעתו משאר הנמצאים. כמו שיפרד אחד מן האנשים שראה אחוריו והשיג כל גופו ומלבשו בדעתו משאר גופי האנשים. ועל דבר זה רמז הכתוב ואמר וראית את אחורי ופני לא יראו:

מקור ז' מורה נבוכים ח"א פרק ד' פירוש המלה "ראה"

דע כי ראה והביט וחזה שלשת הלשונות הללו נאמרים על ראיית העין, והושאלו שלשתן להשגת השכל. והנה דבר זה במלת ראה מפורסם אצל הכל, אמר וירא והנה ברא בשדה וזו ראיית עין. ואמר ולבי ראה הרבה חכמה ודעת וזו השגה שכלית. ועל פי השאלה זו הוא כל לשון ראייה האמורה בה' יתעלה כגון אמרו ראיתי את ה', וירא אליו ה', וירא אלהים כי טוב, הראני נא את כבודך, ויראו את אלהי ישראל, כל זה השגה

שכלית לא ראיית עין כלל, כי לא יראו העיניים כי אם גוף, ומצד אחד, ורק מקצת מקריו כלומר מראות הגוף ותבניתו וכדומה לכך, וגם הוא יתעלה אינו משיג בכלים כמו שיתבאר.

וכן הביט נאמרת על ההבטה בעין על הדבר, אל תביט אחרֶיך, ותבט אשתו מאחריי, ונבט לארץ. והושאלה להפנית המחשבה ובואה להתבונן בדבר כדי להשיגו.

מקור ח' מורה נבוכים ח"א פרק ח' פירוש המלה "מקום"

מקום. שם זה עיקר הנחתו למקום הפרטי והכללי. וגם בו התרחבה השפה ועשאתו שם **לדרגת האדם ומעלתו, כלומר לשלמותו בדבר מסויים**, עד שאומרים פלוני במקום פלוני בדבר פלוני, וכבר ידעת רבוי שמוש בעלי הלשון בזה באמרם ממלא מקום אבותיו בחכמה או ביראה, ואמרם ועדין מחלוקת במקומה עומדת כלומר בדרגתה. ועל דרך השאלה זו נאמר ברוך כבוד ה' ממקומו כלומר כפי מעלתו ורוממות כבודו במציאות, **וכן כל היכן שנזכר מקום כלפי ה' אין הכוונה בו אלא מעלת מציאותו יתעלה אשר אין לה משל ולא דמוי כמו שיתבאר והנני אומר דברים אלו מפתח למאמר זה וזולתו, למשל, מה שבארנו כאן מענין מקום באמרו ברוך כבוד ה' ממקומו, תדע כי ענין זה עצמו הוא ענין מקום באמרו הנה מקום אתי, דרגת עיון והשקפת שכל לא השקפת עין, נוסף על המקום מן ההר שמדובר בו אשר בו היתה ההתייחסות והשגת השלמות.**

מקור ט' מורה נבוכים ח"א פרק ט"ו פירוש המלה "נצב"

נצב או יצב ואף על פי שנשתנו שני השרשים הרי הענין אחד כפי שידעת בכל שמושיהם, וזה שם משותף, יש שהוא בענין העמידה וההתייחסות ותתצב אחותו מרחוק, יתיצבו מלכי ארץ, יצאו נצבים. **ויהיה בענין הקיום והתדירות דברך נצב בשמים כלומר יציב וקיים, וכל מה שנאמר מן השם הזה כלפי הבורא הרי הוא מן הענין הזה, והנה ה' נצב עליו קיים ותמידי עליו כלומר על הסלם אשר קצהו האחד בשמים וקצהו השני בארץ, ואחזור לעניינינו כי נצב עליו יציב תמידי וקיים לא שהיא עמידת גוף. ומן הענין הזה נצבת על הצור. הנה נתבאר לך כי נצב ועמד ענינם אחד בענין זה, וכבר אמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב.**

מקור י' מורה נבוכים ח"א פרק ט"ז פירוש המלה "צור"

צור שם משותף, הוא שם ההר והכית בצור. והוא שם אבן קשה כגון החלמיש חרבות צורים. והוא שם המחצב אשר ממנו חוצבים אבני המתכות הביטו אל צור חצבתם. ומן הענין הזה האחרון הושאל שם זה ליסוד כל דבר ומוצאו, ולפיכך אמר אחר אמרו הביטו אל צור חצבתם הביטו אל אברהם אביכם וכו', כאלו פירש כי הצור אשר חצבתם ממנו הוא אברהם אביכם ולכן לכו בעקבותיו ויהיה דתכם דתו והתנהגו במדותיו, כי טבע המתכת הכרחי שיהא מצוי בדבר שנחצב ממנו. ועל פי הענין הזה האחרון נקרא ה' יתעלה צור כי הוא המוצא והסבה העושה לכל מה שזולתו ונאמר הצור תמים פעלו, צור ילדך תשי, צורס מכרם, ואין צור כאלהינו, צור עולמים, ונצבת על הצור הסמך והתבסס על הבנת היותו יתעלה המקור, כי הוא המבוא אשר תגיע ממנו אליו כמו שבארנו באמרו לו הנה מקום אתי.

מקור י"א מורה נבוכים ח"א פרק ל"ז פירוש המלה "פנים"

פנים שם משותף, ורוב שתופו הוא על דרך ההשאלה. הוא שם הפנים של כל חי, ונהפכו כל פנים לירקון, מדוע פניכם רעים, וזה הרבה. והוא שם החרון, ופניה לא היו לה עוד, וכפי ענין זה שומש הרבה בענין חרון ה' וכעסו, פני ה' חלקם, פני ה' בעושי רע, פני ילכו והניחותי לך, ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו, וזה הרבה. והוא גם שם נוכחות האדם ומעמדו, על פני כל אחיו נפל, ועל פני כל העם אכבד, ענינו בנוכחותם. אם לא על פניך יברכך, בנוכחותך ובמציאותך. ועל פי הענין הזה נאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, כלומר לנוכח בלי אמצעי, כענין שנאמר לכה נראה פנים, וכמו שנאמר פנים בפנים דבר ה' עמכם, ובאר. במקום אחר ואמר קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול, וכנה את זה פנים בפנים, כך אמרו ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כנוי על אמרו באופן הדבור וישמע את הקול מדבר אליו, הנה נתבאר לך כי שמיעת הקול בלי אמצעות מלאך מכנים אותו פנים בפנים. ומן הענין הזה ופני לא יראו, אמתת מציאותי כפי שהיא לא תושג. ופנים הוא גם כנוי מקום, שעליו אומרים בערבית "אמאמך" או "בין ידיך" והרבה משתמשים לפי ענין זה כלפי ה' יתעלה, לפני ה'.

מקור י"ב מורה נבוכים ח"א פרק ל"ח פירוש המלה "אחור"

אחור שם משותף, הוא שם הגב, אחורי המשכן, ותצא החנית מאחוריו,

והוא גם פעל זמן בענין אחרי, ואחריו לא קם כמוהו, אחר הדברים האלה, וזה הרבה. ויהיה בענין ההמשכות וההליכה בעקבות בהתנהגות במנהגות מי שהוא, אחרי ה' אלהיכם תלכו, אחרי ה' יכלו, כלומר ההליכה במשמעתו וההמשכות בעקבות פעליו ולנהוג בדרכיו, הלך אחרי צו. ולפי הענין הזה נאמר וראית את אחורי, תשיג מה שנמשך אחרי ונתדמה לי ונעשה חיובי בהתאם לרצוני, כלומר כל ברואי, כמו שאבאר במקצת פרקי מאמר זה.

מקור י"ג מורה נבוכים ח"א פרק כ"א פירוש המלה "עבר"

עבר. ענינו הראשון הוא ענין ה"עבור" בערבית, והוא היעקקות גוף במקום, והדגמה להנחה הראשונה לתנועת החי במרחק מסויים באופן ישר, והוא עבר לפניהם, עבור לפני העם, וזה הרבה. ואחר כך הושאל להתפשטות הקולות באויר, ויעבירו קול במחנה, אשר אנכי שומע מעבירים עם ה'. וכבר הושאל גם למי שעושה פעולה מסויימת והפליג בה ועבר את גבולו, אמר וכגבר עברו יין. וכבר הושאל גם למי שהחטיא מטרה מסויימת ונתכוון למטרה אחרת ותכלית אחרת והוא ירה החציא להעבירו.

מקור י"ד המשך פרק כ"א פירוש בקשת משה ותשובת ה'

ועל פי השאלה זו הוא לדעתי אמרו ויעבר ה' על פניו, ויהיה הכנוי במלת פני מוסב עליו יתעלה, וכך הסבו חכמים פניו האמורים כאן אליו יתעלה, ואף על פי שהזכירו את זה דרך אגב באגדות שאין זה מקומן אלא שיש בהן חזוק לשטתנו, ויהיה פניו הכנוי להקב"ה, ובאור הדבר לפי דעתי וכפי שנראה לי, שמשה ע"ה בקש השגה מסויימת והיא אשר כנה אותה בראיית פנים באמרו ופני לא יראו, והובטחה לו השגה למטה ממה שבקש והיא אשר כנה אותה בראיית אחור באמרו וראית את אחורי, וכבר העירותי על ענין זה במשנה תורה, אמר כאן כי ה' יתעלה הסתיר ממנו אותה ההשגה אשר כנה אותה פנים והעביר אותו לענין אחר כלומר לידיעת הפעולות המיוחדות לו יתעלה אשר חושבים בהם שהם תארים רבים כמו שנבאר.

מקור ט"ו מורה נבוכים ח"א פרק נ"ד פירוש בקשת משה ותשובת ה'

דע כי רבן של חכמים משה רבנו ע"ה בקש שתי בקשות, ובאה לו

התשובה על שתי הבקשות. הבקשה האחת היא, שהוא בקש ממנו יתעלה שיודיעו עצמו ואמתתו, והבקשה השניה והיא אשר בקש תחלה היא שיודיעו תאריו. והשיבו יתעלה על שתי השאלות בכך **שהבטיחו להודיעו כל תאריו ושהם פעולותיו, והודיעו כי עצמותו לא תושג כפי שהיא, אבל העירו על מקום מבט ישי ממנו תכלית מה שאפשר לאדם להשיגו, ואשר השיג הוא ע"ה לא השיגו אדם לפניו ולא לאחריו.** בקשתו ידיעת תאריו הוא אמרו הודעני נא את דרכיך ואדעך וכו', והתבונן במה שנכלל בלשון זה מן המופלאות, אמרו הודעני נא את דרכיך ואדעך, מלמד על היותו יתעלה נודע בתאריו שאם ידע הדרכים ידעהו.

וכאשר בקש ידיעת התארים ובקש הסליחה על האומה ונענה על הסליחה להם, אחר כך בקש השגת עצמו יתעלה והוא אמרו הראני נא את כבודך, נענה על הבקשה הראשונה והיא הודעני נא את דרכיך ונאמר לו אני אעביר כל טובי על פניך, ונאמר לו בתשובת השאלה השניה לא תוכל לראות את פני וכו'. **אבל אמרו כל טובי הוא רמז למה שהציב לפניו כל הנמצאים שעליהם נאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, כוונתי בהצבתם לפניו שישגי טבעיהם וקשריהם זה בזה, שאז ידע הנהגתו אותם היא הכלל והפרט, ולענין זה רמז באמרו בכל ביתי נאמן הוא, כלומר שהבין מציאות עולמי כולו הבנה אמתית יציבה, כי ההשקפות שהן בלתי נכונות אינן יציבות.** נמצא כי השגת אותם המעשים הם תאריו יתעלה אשר על ידם הוא נודע. והראיה שהדבר אשר הובטח בהשגתו הם פעליו יתעלה, שהרי הדבר שהודיעו הם תארים מעשיים בהחלט רחום וחנון ארך אפים.

הרמב"ם על "הכבוד הנברא"

מקור ט"ז מורה נבוכים ח"א פרק כ"ז

אנקלוס הגר שלם מאד בלשון העברית והארמית, וכבר נתן דעתו לסלוק הגשמות, וכל תאר שמתאר הכתוב המביא לידי גשמות מבארו כפי ענינו, וכל שהוא מוצא מן השמות הללו המורים על מין ממיני התנועה עושה ענין התנועה התגלות והופעת אור נברא כלומר שכינה או השגחה, וכך תרגם ירד ה' יתגלי ה', וירד ה' ואתגלי ה' ולא אמר ונחת ה', ארדה נא ואראה אתגלי כען ואדון, וזה נמשך בתרגומו. אלא שתרגם אנכי ארד עמך מצרימה אנא אחות עמך למצרים, וזו נקודה נפלאה מאד מורה על שלמות האדון הזה וטוב באורו והבנתו את הענינים כפי

שהן, ואף פתח לנו בתרגומו זה ענין גדול מעניני הנבואה, והוא, שבתחלת פרשה זו אמר ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב וכו' ויאמר אנכי האל וכו' אנכי ארד עמך מצרימה, וכיון שציין בתחלת הלשון שזה היה במראות הלילה לא היה מוזר בעיני אנקלוס לספר הלשון שנאמר במראות הלילה כלשונו, והוא הנכון, לפי שזה תאור מה שנאמר לו, לא תאור מעשה שהיה כמו וירד ה' על הר סיני שהוא תאור מה שאירע בענינים המציאותיים ולפיכך כנה אותו בהתגלות ושלל ממנו מה שמורה על תנועה. והענינים החזוניים כלומר ספור מה שנאמר לו הניחו כפי שהוא, וזה נפלא. ומכאן תתעורר שיש הבדל גדול בין מה שנאמר בו בחלום או במראות הלילה, ובין מה שנאמר בו במחזה ובמראה, ובין מה שנאמר בו בסתם ויהי דבר ה' אלי לאמר או ויאמר ה' אלי.

סיכום: תיאורי הגשמה ביחס לה' המתוארים כמעשה מתיחסים לכבוד הנברא, תיאורי הגשמה ביחס לה' המתוארים בחלום או בחזון נבואי מתיחסים לה' ופירושן בהשאלה.

מקור י"ז מורה נבוכים ח"א פרק ס"ד שלושה פירושים למלה "כבוד" וכן כבוד ה' יש שהכוונה בו האור הנברא אשר ה' משרה אותו במקום לכבוד על דרך הנס, וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו וכו', וכבוד ה' מלא את המשכן. ויש שהכוונה בכך עצמו יתעלה ואמתתו כמו שאמר הראני נא את כבודך, ובאה התשובה כי לא יראני האדם וחי, מלמד שהכבוד האמור כאן עצמו, ואמרו כבודך לרוממות כדרך שבארנו באמרו ואמרו לי מה שמו. ויש שהכוונה במלת כבוד מה שכל בני אדם מרוממים את ה', ואף כל זולתו יתעלה מרוממים אותו, כי רוממותו האמתית היא הכרת גדולתו, וכל מי שהשיג גדולתו ושלמותו הרי כבר רוממו כפי ערך השגתו. והאדם בלבד מרומם בדברים לבטא את מה שהשיג בשכלו ומודיע אותו לזולתו. ואשר אין לו השגה כגון הדוממים הרי גם הם כאלו מרוממים בהיותם מורים בטבעם על יכולת ממציאם וחכמתו, ויהיה זה גורם למתבונן בהם לרומם, דבר בלשונו או שלא דבר אם היה ממה שאין שיד בו דבור, וכבר הרחיב הלשון העברי בכך עד שמניחים על ענין זה לשון אמירה ואומרים על מה שאין לו השגה שהוא שבח ואמר, כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך, המשיל את היותם מחייבים דעה זו כאלו אמרוה, הואיל וגם מחמתם

נודע זה. ובהתאם לקריאת ענין זה כבוד נאמר מלא כל הארץ כבודו, דומה לאמרו ותהלתו מלאה הארץ, כי ההלל נקרא כבוד, וכבר נאמר תנו לה' אלהיכם כבוד, ונאמר ובהיכלו כלו אומר כבוד, ומזה נאמר הרבה. והבן גם שתוף זה במלת כבוד, והבינהו בכל מקום כפי ענינו ותנצל משבושים גדולים.

מקור י"ח מורה נבוכים (ח"א) פרק ה'

ואחזור להשלים מה שהתחלתי לבאר, ואומר, כי אצילי בני ישראל עם מה שאירע להם מן המכשולות בהשגתם, נתבלבלו מחמת כך גם מעשיהם ונטו כלפי הדברים הגופניים מחמת שבוש ההשגה, לפיכך אמר ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. אבל המשך הדבור והוא אמרו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכו' יתבאר במקצת מפרקי מאמר זה. וכל הכוונה אשר היא מטרתינו היא שכל ראייה או חזיה או הבטה שנאמרה בענין זה היא השגה שכלית לא ראיית עין, לפי שאינו יתעלה מציאות שתשיגהו הראות. ואם ירצה אחד ממעוטי ההשגה שלא להגיע לדרגה זו שאנו רוצים לעלות אליה, ועשה את כל הלשונות הללו שנאמרו בענין זה מורים על השגות חושיים לאורות נבראים, מלאכים או זולתם, אין נזק בכך.

סיכום: מעוטי השגה משייכים התגלות הכבוד הנברא לעניני נבואה ואין נזק בכך

מקור י"ט מורה נבוכים (ח"א) פרק י"ט

מלא. שם זה משותף, משתמשים בו בעלי הלשון לגוף הנתון בגוף אחר וממלאהו, ותמלא כדה, מלא העומר לאחד, וזה הרבה. ומשתמשים בו לענין תום זמן מסויים מוגדר והשלמתו, וימלאו ימיה, וימלאו לו ארבעים יום. ומשמש בענין השלמות בדבר נעלה והתכליתיות בו, ומלא ברכת ה', מלא אותם חכמת לב, וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת. ומן הענין הזה נאמר מלא כל הארץ כבודו, ענינו כל הארץ מעידה על שלמותו כלומר מורה עליו. וכן אמרו וכבוד ה' מלא את המשכן. וכל לשון מליאה שתמצאנה מיוחדת לה' היא מן הענין הזה, לא שיש שם גוף ממלא מקום. אלא אם כן תרצה לעשות כבוד ה' האור הנברא הנקרא כבוד בכל מקום, והוא אשר מלא את המשכן, אין הזק בכך.

סיכום: אין נזק בשיוך הכבוד הנברא לכבוד ה' במשכן

מקור כ' מורה נבוכים (ח"א) פרק ל"ז פירוש אונקלוס על הפסק "פני לא יראו"

וכן לפי הענין הזה הוא לפני לא יראו, בבאור אונקלוס אמר ודקדמי לא יתחזון, רומז שיש שם גם נבראים עצומים אי אפשר לאדם להשיגן כפי שהן והם השכלים הנבדלים, ויוחסו לה' מפני שהם נכחו ולפניו תמיד בשל חוזק ההשגחה בהם תמיד, אבל הדבר שהושג לדעתו כלומר לדעת אונקלוס כפי אמתתו הם דברים שהם למטה מאלה בדירוג המציאות, כלומר עצם החומר והצורה ועליהם אמר ותחזי ית דבתראי, כלומר הנמצאים אשר כאלו אני פונה מהם והם לאחורי על דרך המשל בגלל ריחוקם ממציותו יתעלה. ועוד תשמע באורי במה שבקש משה רבינו ע"ה.

סיכום: לדעת אונקלוס משה לא יכול להשיג את השכלים הנבדלים אלא את עצם הצורה והחומר.

מקור כ"א מורה נבוכים (ח"א) פרק כ"א

אבל התרגום הלך כפי שטתו בענינים אלה, והיא, שכל דבר שהוא מוצא אותו מיוחס לה' ויש בו הגשמה או ספחיה הגשמה מפרשו כאלו הושמט אשר היחס אליו, ועושה אותו היחס לדבר מסויים נספח לה' לא שהושמט אמר במה שנאמר והנה ה' נצב עליו – יקרא דה' מעתד עלויה, ואמר בפסוק יצף ה' ביני ובינך – יסך מימרא דה', ועל דרך זו נמשך פירושו ע"ה. וכך עשה באמרו ויעבר ה' על פניו ואעבר ה' שכינתיה על אפיה וקרא, ונמצא שהדבר אשר עבר לדעתו נברא בלי ספק, ועשה כנוי פניו מוסב אל משה רבינו, ויהיה פירוש על פניו לפניו כמו שנאמר ותעבר המנחה על פניו, וגם זה באור נאה ומתקבל. וממה שמחזק פירוש אונקלוס הגר ז"ל מאמר הכתוב והיה בעבור כבודי, הנה באר כי אשר יעבר הוא דבר המיוחס לו יתעלה לא עצמותו יתרומום שמו, ועל אותו הכבוד אמר עד עברי, ויעבר ה' על פניו. ואל תתמה על היות ענין זה הקשה שהשגתו עמוקה מבארים בו באורים רבים, כיון שאין זה מזיק לפי הענין שאנחנו בו, ורשאי אתה לבחור איזו דעה שתמצא. או שיהא אותו המעמד הגדול כולו מראה נבואה בלי ספק והשאיפה כולה השגות שכליות, אשר בקש, ואשר נמנע ממנו, ואשר השיג, הכל שכלי ואין בו חוש כמו שבראנו תחלה. או

שהיתה שם עם זאת השגת חוש הראות אבל לדבר נברא אשר בראיתו תהיה שלמות ההשגה השכלית כמו שבאר אנקלוס, כל זה אם לא היתה אותה השגת הראות גם היא במראה הנבואה כמו שנאמר באברהם והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר. או יהא עם זאת גם השגת חוש אוזן ויהיה הקול הוא אשר עבר על פניו אשר גם הוא נברא בלי ספק. בחר לך איזו דעה שתצצה, כי כל המטרה שלא תחשוב כי אמרו כאן ויעבר כמו עבר לפני העם, כי ה' יתהדר ויתרומם אינו גוף ולא תתכן בו תנועה, ולכן אי אפשר לומר שהוא עבר כפי ההנחה הראשונה בלשון.

סיכום: פירוש אונקלוס על בקשת משה ותשובת ה', אינו מזיק.

שיטת רס"ג בפירוש פר' "הראני נא את כבודך"

(1) הנחות יסוד: (עפ"י מקור א')

(1) המושכל, הכתוב והמקובל מסכימים לשלול דמיון גופני מה'.

(2) יש בלשון התורה כלפי ה' דברים הנאמרים בהשאלה ובהמשלה.

השאלה: (עפ"י מקור ב')

כיצד ניתן לפרש בדרך השאלה או המשלה תאורים מפורטים בעלי חיוניות של דמות המדברת עם הנביא – תאורם של מקומה (על הכסא) והיחס בינה למלאכים (מעליהם, ביניהם)?

נראה מדעת רס"ג שאין השאלה מציקה לו כאשר מדובר על מלה או שבר פסוק המתארים כביכול תיאור גשמי של ה'. במקרה זה יסבור רס"ג שמדובר כביטוי מושאל או במשל שמשמעותו מטפיסית.

השאלה נשאלת דוקא כאשר הנביא עצמו מספר לנו בפרוטרוט על חזיון שראה. שם בפסוקים אלו לא יתכן לדעתו לפרש פירוש של השאלה או המשלה כיון שפירוש זה עוקר לחלוטין את משמעות הכתוב.

לדעת רס"ג עלינו להשתדל לפרש את הפסוקים כפשוטם אא"כ יש סתירה לחוש, למסקנות העיון השכלי, לפסוק אחר או למסורת (אמו"ד ז: א' עמ' ריט מהד' קאפח).

הפתרון שמציע רס"ג מותיר את הפסוק כפשוטו – כמעט – ופותר את הסתירה למושכל, לכתוב ולמקובל.

2) התשובה: (עפ"י מקור ב') (מקור 4 עמ' ב')

א: הבורא ברא דמות "עצומה" **נכבדה מן המלאכים** בהירת זהר והיא הנקראת בלשון חז"ל שכינה, בלשון התורה כבוד ה', ובלשון רס"ג "הזהר הנברא". לעיתים דמות הזהר היא דמות אדם ולעיתים זהר ללא דמות.

ב: כ"כ ברא הבורא דמויות מזהר בצורת כסא, מושב, מלאכים, עמוד אש, עמוד ענן, אור בהיר שלא ממין האורות הידועים.

תפקידי הזהר הנברא (עפ"י מקור ב' ג' ד')

הזהר נברא א: כדי לאמת **לנביא** בראיתו את הנבואה.

ב: כדי לכבד **את משה** שישמע מזהר זה ישירות את נבואתו

ג: כדי שישמעו **הנביאים** האחרים את דיבורם של המלאכים (שאף הם ברואים מהזהר).

ד: כדי להוכיח **לעם** את אמיתות נבואת הנביאים ע"י שיראו את הזהר בצורת עמוד אש, ענן, אורות, בזמן שהנביא מתנבא.

רס"ג מבחין כאן בין **3 דרגות של הופעת הזהר לאדם** זהר כבוד ה' – נראה לכל הנביאים מדבר למשה בלבד. זהר המלאכים והכסא – נראה ומדבר לכל הנביאים. זהר הענן האש והאורות – נראה לעם כדי לאמת את נבואת הנביא.

להלן נראה שבוהר כבוד ה' ישנה דרגה נוספת.

3) פירוש רס"ג לפרשת הראני נא את כבודך (עפ"י מקור ג' פירוש

רס"ג לתורה מהדי קאפח שמות לג יח-כג, פירוש אבי"ע לתורה שם).

בפתיחת דבריו טורח הרס"ג להוכיח שלא ניתן לראות את ה' כיון שיש כאלו הסוברים שניתן לראותו עיין במאמרו של ש. ראבינוביץ בעיונים במחשבת ישראל כרך א' הוצאת ראובן מס עמ' 224 כמה מחשובי התאולוגים באסלם הורו מכיון שהאלוה מצוי מן ההכרח שיהיה נראה – בכוח החוש השישי בהערה 205 שם מביא את מקור הדעה בשיטת השעריה כפי שצוטטה אצל ר' שמעון דוראן).

ההוכחה לאי האפשרות לראית ה' מתבססת על תפיסת חוש הראיה לדעת רס"ג.

כל הדברים נראים ע"י הצבעים אשר על פניהם המורכבים מארבעת

הטבעים בהפגש השפעת 4 הטבעים הללו ע"י האויר בכח הראות שבעין שאף הוא עשוי מ-4 הטבעים נראה הדבר.

כיון שאין בקבייה מאותה מארבע הטבעים (חום קור לחות יובש) כיון שאינו גוף לא ניתן לראותו.

השאלה:

(1) היאך שאל משה הראני נא את כבודך? האם לא ידע משה ידיעה מטפיזית אלמנטרית זו?

(2) מה משמעות תשובת ה' לא תוכל לראות את פני? האם יש לה' פנים אלא שאין לראותם? או הרואה אותם נענש במות?

(3) מה משמעות הסיכום של הפרשה לראות את אחורי? האם יש לה' אחורים? האם נתן לראותם?

סיכום כל השאלות הללו הוא "מבוכה" (תרגום הרב קאפח) או "בלבול" (תרגום אבן תיבון).

(4) התשובה:

עפ"י ענין הזהר הנברא יש לפרש את כל הפרשה **דין בין משה וה' על גבולות הראיה של האדם את הזהר הנברא** ולא את ה' עצמו שהוא כפי שהוכח בלתי ניתן לראיה כלל, ובזה לא יכול היה משה לטעות.

רס"ג מחבר לפרשתנו את פרשת "ויראו את ה' אלהי ישראל" (שמות כד ז).

משה אהרן נדב ואביהו ראו את הזהר הנברא שהתגלה בצורת אש אוכלת בראש ההר.

חשוב לרס"ג להביא פרשה זו כדי להוכיח ממנה שלא ניתן להסתכל בזהר הנברא עצמו מרוב חזקו ובהירותו "פן יהרסו לראות ונפל ממנו רב" מי שמסתכל בו נשמתו פורחת.

בקשת משה שה' יחזקוהו מעל הטבע האנושי הרגיל כדי שיוכל להסתכל בזהר עצמו.

תשובת ה' לא ניתן להסתכל בזהר עצמו בראשיתו "כי כח כל שיש לו נוגה הוא בראשיתו" אלא בסופו נראה מדבריו שהזהר מופיע בתחילה בעצמה גדולה ההולכת ופוחתת.

ושכותי את כפי ה' יסתיר את תחילת הזהר כדי להגן על משה.

כאן יש לנו את הדרגה העליונה של הזהר הנקרא הזהר הנברא בראשיתו דרגה שאינה יכולה להראות אף למשה.

לא ברור מדבריו של רס"ג:

1) אם המדובר בבריאה מדוע אין ביכולת אדם כמשה לראות את הבריאה?

2) רס"ג מסביר שמשה דבר עם ה' פנים אל פנים כלומר שמע הזהר עצמו מדבר ולא ע"י מלאך מדוע א"כ יכול משה לשמוע את הזהר עצמו אך לא לראות את הזהר עצמו?

3) שמיעת הזהר עצמו מצביעה על כבודו של משה האם אין פגיעה בכבודו של משה בהגבלתו בראות הזהר עצמו?

5) **היתרון הפרשני בהסבר רס"ג** לאתר קבלת ההנחה של מציאות הזהר הנברא וזיהויו עם הכבוד **מתפרשת הפרשה כפשוטה בצורה מילולית** כיון שהפסוק מציין "ויהיה בעבור כבודי".

משמע כבוד ה' ולא ה' עצמו. ראייה זו מובאת כסיוע לתרגום אונקלוס במו"נ ח"א פ' כ"א (מקור כ"א)

★

שיטת הרמב"ם בפירוש פר' הראני נא את כבודיך

מבוא: הרמב"ם התייחס לפרשה קשה זו בשלשת ספריו הגדולים **בצעירותו בפירוש המשנה** – שמונה פרקים הקדמה לפרק חלק פרק ז' **בבגרותו ביד החזקה** – הלכות יסודי התורה פרק א' **בזקנותו במורה נבוכים** – ח"א פרקים: ד, ח, טו, טז, לז, לח, ובמיוחד כא, נד כ"כ התייחס הרמב"ם לפירוש רס"ג המזוהה עם אנקלוס במו"נ ח"א פרקים: ה', יט, לז, כא, כז, סד.

הרמב"ם ראה חשיבות רבה בפירוש מאמר זה. לכן בנוסף להתייחסותו המפורטת ב-3 ספרים לענין הוא מפנה אותנו ממקום למקום בעיון בפרשה כך כותב בפ"ז משמונה פרקים: "ואני עתיד להשלים זה הענין בספר הנבואה" (ספר שלא נכתב כנראה אך חלקים מהאמור להיות כלול בו נכללו במורה נבוכים) (כך כתב הרמב"ם עצמו בהקדמתו לספר מו"נ בפתיחה). כ"כ במורה נבוכים פרק כ"א וכבר הערתי על ענין זה במשנה תורה.

יש כמובן הבדלים ברמת הדיון בין הספרים השונים אך ההפניות

ההדדיות מצוות אותנו למצוא הסבר הרמוני המחבר את 3 הספרים לשיטה אחת בעלת רמות שונות של הסבר.

6) הרמב"ם בשמונה פרקים (מקור ה')

הקשר הפרקים הקודמים הרמב"ם עסק במידות המאוזנות הדרושות כדי להגיע לדרגת הנבואה. כל מידה היוצאת מן האיזון מהווה מחיצה בין הנביא לקב"ה. והנה משה אדון הנביאים הסתכל באספקלריה מאירה – ללא מחיצות – כמעט. האיספקלריה עצמה מאירה ככל שתהיה היא המחיצה האחרונה. זהו השכל האנושי שהוא שכל הטבוע בגוף.

בקשת משה: לדעת את ה' בהשגה בדרגת ראית פנים – משל הפנים כמו אדם הפוגש את חברו מפניו שהוא מכירו ויודעו אפילו בשעה שאינו רואה אותו – כלומר משה ביקש להשיג את ה' בהשגה שכלית מופשטת לחלוטין שאינה תלויה כלל בגוף בחושים או בכל קשר לשאר הנמצאות.

תשובת ה': הדבר בלתי אפשרי מעצם הגדרת האדם כבעל גוף וא"כ שכלו קשור בגוף.

משה קיבל השגה שהיא "מעט למטה מזה" והיא השגה המשולה לראית אחר. כמו אדם הרואה את חברו מאחוריו "שפעמים יסופק עליו ויתערב לו עם זולתו"

מהו הנמשל של ראית אחר לעניננו אין הרמב"ם מסביר אך הוא "עתיד להשלים זה הענין בספר הנבואה".

7) הרמב"ם ביד החזקה (מקור ו')

לאחר שהוכיח בהוכחה שכלית את שלילת הגופניות מהקב"ה (הלכה ז) הביא הרמב"ם פסוקים המאמתים הוכחה שכלית זו (הלכה ח) בזה דומה הרמב"ם לרס"ג הטורח בכל הזדמנות לחזק הוכחותיו השכליות בפסוקים דבר זה אופיני לגישה הרציונאליסטית לפתוח בהוכחה השכלית ולסים בפסוק שהרי אם השכל יצביע אחרת הפסוק ימצא פירוש אחר.

א"כ מדוע משתמשת התורה בכינויים גופניים כלפי הקב"ה:

התשובה דברה תורה כלשון בני אדם והכל משל

הרמב"ם מוכיח טענתו מריבוי התאורים השונים של התגלות ה' לאדם.

שאלת משה:

כדבריו בשמונה פרקים גם כאן חוזר הרמב"ם על משל "הפנים"

"והאחור" אלא שכאן נכנס ענין נוסף ביקש לדעת אמתת המצאו כאשר היא.

בפרק ב' בהלכות יסודי התורה הלכה י' "הקב"ה מכיר אמיתו ויודע אותה כמו שהיא ואינו יודע בדעה שהיא חוץ ממנו כמו שאנו יודעין... נמצאתה אתה אומר הוא היודע והוא הידוע והוא הדעה עצמה... ודבר זה אין כח בפה לאמרו ולא באוזן לשמעו ולא בלב האדם להבינו על בוריו"...

משה ביקש לדעת את ה' בידיעה "כפי שהיא" ולא בידיעה הבאה לו לאדם מבחוץ מהכרות חושית מסורתיות או אפילו שכליות המושתתות על החושים והמסורת.

התשובה – אין כח בדעת האדם החי שהוא מחובר מגוף ונפש להשיג דבר זה על בוריו.

מבוא: הרמב"ם במורה נבוכים:

הרמב"ם במורה נשען ונסמך על דבריו הידועים בשמונה פרקים (מקור ה') כפי שכתב שם "ואני עתיד להשלים זה הענין בספר הנבואה **כ"כ נשען על דבריו ביז החזקה** (מקור ו') כפי שכתב במו"נ א פרק כא (מקור י"ד) "וכבר העירותי על ענין זה במשנה תורה".

במורה נבוכים שונה שיטתו המתודית של הרמב"ם בעוד שבמשנה תורה דרך הרצאת הדברים היא מסודרת שיטתית ומצטיינת בבהירות. במורה נבוכים באופן מכוון הרמב"ם מערב את דבריו הרמב"ם מצפה שנקרא בעיון את כת הספר "נתאם פרקיו זה על זה" ונבין בכל פרק גם הדברים שהוסברו בו דרך אגב (עיין בצוואת המאמר ובהקדמה למו"נ) לפיכך עלינו ללקט את כל המקומות בהם עסק ישירות או בעקיפין בנושא.

לאחר עבודת הליקוט נבנה מכל המקורות את שיטת הרמב"ם השלמה.

8) מורה נבוכים חלק א'

בפרקים אלו אני מצטט רק את פירוש המלה הנוגע לעניינו.

פרק ד' (מקור ז)

פירוש המלה "ראה" השגה שכלית ועפ"י השאלה זו כל לשון ראייה האמורה בה' יתעלה... "הראני נא את כבודך" "ויראו את אלהי ישראל"

כל זה השגה שכלית לא ראית עין כלל (כאן חולק הרמב"ם בצורה ברורה על פירוש רס"ג לפרשת ויראו את אלהי ישאל ישראל ולפרשת הראני נא).

כי לא יראו העינים רק גוף ומצד אחד ורק מקצת מקריו... (אין הרמב"ם נזקק להוכחתו "המדעית" של רס"ג על מבנה חוש הראיה אלא קובע כהכחה פשוטה א"א לראות את ה' עיין בהערת הרב קאפח כאן מס' 10 יתכן שהרמב"ם כרופא חולק על הבנת כוח הראיה לפי רס"ג. לעני"ד הרמב"ם כאן חולק עליו כפילוסוף ולא כרופא כיון שאין צורך לדעת הרמב"ם להנמקה "המדעית" "רפואית" בענין זה).

פרק ח' (מקור ח')

פירוש המלה "מקום" דרגה ומעלה "וכן כל היכן שנאמר מקום כלפי ה' אין הכונה בו אלא מעלת מציאותו... תדע כי ענין זה עצמו הוא ענין מקום באמרו "הנה מקום אותי" **דרגת עיון והשקפת שכל לא השקפת עין**"...

פרק ט"ו (מקור ט')

פירוש המלה "נצב" קיום ותדירות ומן הענין הזה "ונצבת על הצור"..." הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב".

פרק ט"ז (מקור י')

פירוש המלה "צור" יסוד כל דבר ומוצאו... ומן הענין הזה נקרא ה' יתעלה צור כי הוא המוצא והסיבה העושה לכל מה שזולתו... "ונצבת על הצור" **התבסס על הבנת היותו יתעלה המקור כי הוא המובא אשר תגיע ממנו אליו**...

פרק לז (מקור יא)

פירוש המלה "פנים" – נוכחות ומעמד "ודבר ה' אל משה פנים אל פנים" כלומר לנוכח בלי אמצעי... כי שמיעת **קול בלי אמצעות מלאך מכנים אותו פנים בפנים**... (אין לטעות ולזהות את דבריו כאן עם דברי רס"ג מקור 2 עמ' א' לדעת רס"ג משה רואה אור נברא בצורת אדם או חסר צורה ושומע קול היוצא מעמו קול שהוא קול נברא. לדעת הרמב"ם השגת משה היא שכלית ללא מחיצות ואין המדובר פה בהשתתפות חוש הראיה או השמיעה כלל – הרמב"ם ורס"ג משתמשים כאן במילים דומות אבל כונתם שונה לחלוטין).

פרק לח (מקור י"ב)

פירוש המלה "אחור" – ההמשכות וההליכה בעקבות בהתנהגות

במנהגו מי שהוא... "וראית את אחורי" תשיג מה שנמשך אחרי ונתדמה לי ונעשה חיובי בהתאם לרצוני – כלומר כל ברואי...

פרק כא (מקור י"ג)

פירוש המלה "עבר" – מי שהחטיא מטרה מסוימת ונתכוין למטרה אחרת.

פרק כב בקשת משה ותשובת ה' (מקור י"ד)

משה עליו השלום ביקש השגה מסוימת אשר כנה אותה בראות פנים (כפי פירוש הרמב"ם למושג "ראה" ולמושג "פנים") והובטחה לו השגה למטה ממנה שבקש והיא אשר כנה אותה בראית אחור (כפי פירוש הרמב"ם למושג אחור) ה' הסתיר ממנו אותה השגה והעביר אותו לענין אחר (כפי פירוש הרמב"ם למושג "העביר") כלומר לידיעת הפעולות המיוחסות לו יתעלה.

פרק כג בקשת משה ותשובת ה' (מקור ט"ו)

בקש ממנו שיודיעו עצמו ואמתתו... והודיעו כי עצמו לא תושג כפי שהיא אבל העירו על מקום מבט ישיג ממנו תכלית מה שאפשר לאדם להשיגו... כל טובי רמז למה שהציב לפניו כל הנמצאים... ה' מבטיח למשה שיבין את טבע העולם, מורכבותו וחוקיו בצורה מושלמת, בזה מבין הוא את דרכי הנהגת ה' בעולם כלומר תארו. ידיעה זו היא המקסימום האפשרי לאדם בחייו.

סיכום:

בפרקי מורה נבוכים מוסיף הרמב"ם על דבריו בשמונה פרקים וביד החזקה מס' נקודות.

א: הרמב"ם מפרש את כל מילות המפתח של הפרשה עפ"י דרכו כדיון מטפיסי על גבולות התפיסה השכלית האנושית באלוקות.

ב: הרמב"ם מסביר את הנמשל של "וראית את אחורי" דבר שלא עשה ביד החזקה ובפרקים כנראה בגלל הנועזות של התפיסה והסיכון שבה – העיון בעולם החומרי הוא הדרך להבין את תארי הקב"ה ולהתקרב למקסימום היכולת האנושית לדעתו.

ג: הרמב"ם קושר את הפרשה לפרשה שאחריה שלש עשרה מידות לפי פירושו "אחורי" = "הנהגת עולם הטבעי" = "שלש עשרה מידות של רחמים".

10) פירוש הרמב"ם לפרשה לפי סדר הפסוקים

ויאמר **הראני** נא את כבודך – תן לי יכולת השגה שכלית להשיג בדרך עיונית מופשטת את מציאותך כפי שהיא ללא קשר לנמצאות האחרות וללא תיווך החושים.

ויאמר אני אעביר **כל טובי** על פניך – אאפשר לך להשיג את כל המציאות של העולם החומרי על חוקיה וקשריה הפנימים כך שתבין את הדרכים בהם אני מנהיג את עולמי שהם תארי ומדותי.

ויאמר לא תוכל **לראות את פני** – לא תוכל להשיג השגה שכלית שלמה של מציאותי כמו שאדם משיג את חברו כשרואה את פניו.

כי לא יראני האדם **וחי** – כיון שהאדם מורכב משכל המוטבע בגוף אינו יכול להשיג בהשכלה טהורה ללא קשר לשאר הנמצאות.

הנה **מקום** איתי – ישנה דרגה של עיון שכלי.

ונצבת – היה יציב וקבוע בתפישה השכלית ש...

על הצור – היות ה' מקור כל התופעות בעולם החומרי

בעבור כבודי – כאשר מציאותי תטה אותך מכונתך הראשונה הבלתי אפשרית.

ושכותי כפי עליך – אגן עליך מטעות בהשכלה בעניינים עדינים עמוקים.

וראית את אחורי – דרכי הנהגתי בעולם.

ופני לא יראו – מציאותי כפי שהיא לא תושג.

11) היתרון הפרשני של פירוש הרמב"ם על פירוש רס"ג

1) לפי הרמב"ם מובן מדוע אין משה יכול לראות את הפנים כיון שהמדובר בהשגת ה' עצמו ולא בזהר הנברא.

2) אין הבדל בין השמיעה לראיה בכל מקרה לא מדובר בחושים הגשמיים אלא בדרכי הבנה והשגה שכליים.

3) ממילא אין פגיעה בכבודו של משה בזה שלא רואה או שומע את ה' עצמו.

החסרון הפרשני בפירוש הרמב"ם לפי הרמב"ם כל הפרשה כולה יוצאת מפשוטה לכל מלה בה יש משמעות נסתרת רק לאחר פיענוח "המילון הרמב"מ"י" ניתן להבין את הפרשה.

להגנתו יאמר הרמב"ם שזה טבע התורה כשהיא עוסקת בעניינים נשגבים והאם יש ענין נשגב יותר מדיון זה בין ה' למשה עיין מו"נ א: ב' כיצד יש לעיין (או כיצד אין לעיין) בפרקי התורה **עוד יטען הרמב"ם ש"המילון" שלו הוא מבוסס** ומוכח על הפסוקים שהביא בכל אחד מהפרקים המצוטטים.

מקור כל פירושו של הרמב"ם הוא בפירוש המלה "ראה" כהשגה שכלית ולא כראית עצם נברא. מזה נגררים כל פירושי המילים והעניינים.

12) יחס הרמב"ם לפירוש רס"ג לפר' הראני נא את כבודיך

בראשית הדברים יש להבהיר שאין הרמב"ם מצטט את הרס"ג בשמו בכל עיסוקו בפרשה זו אך הרבה מאד רמזים קושרים את הדיון בענין עם רס"ג.

הרמב"ם מקבל עקרונית את מציאותו של "הכבוד הנברא"

מו"נ פרק כז (מקור ט"ז)

"אונקלוס הגר שלם מאד בלשון העברית... וכל תאר שמתאר הכתוב המביא לידי גשמות מבאר כפי ענינו..."

כל שהוא מוצא מן השמות הללו המורים על מן ממיני התנועה עושה ענין התנועה התגלות והופעת אור נברא כלומר שכינה או השגחה...

וזו נקודה נפלאה מאד מורה על שלמות האדון הזה וטוב באורו והבנתו את העניינים כפי שהן ואף פתח לנו בתרגומו זה ענין גדול מעניני הנבואה... כיון שציין בתחלת הלשון שזה היה במראות הלילה לא היה מוזר בעיני אונקלוס לספר הלשון כלשונו **והוא הנכון לפי שזה תאור מה שנאמר לו לא תאור מעשה שהיה כמו וירד ה' על הר סיני** שהוא תאור מה שאירע בעניינים המציאותיים ולפיכך כנה אותו בהתגלות ושלל ממנו מה שמורה על תנועה והעניינים החזוניים כלומר סיפור מה שנאמר לו הניחו כפי שהוא **וזה נפלא**.

הרמב"ם מקבל בהתלהבות ("שלם מאד", "נקודה נפלאה מאד", "שלמות האדון", "והוא הנכון", "וזה נפלא") את 2 העקרונות הפרשניים של אונקלוס כפי שהוא מבינו.

א: בכל מקום שהכתוב מציין ארוע מציאותי שיש בו ביטויי הגשמה

כלפי ה' יש צורך לפרשו על הזהר – האור – הכבוד – הנברא. בנקודה זו מסכים הרמב"ם עם רס"ג ומסכים גם עם הנחות היסוד שלו.

הזיהוי העקרוני בין שיטת רס"ג לאונקלוס מתאשר מדברי רס"ג עצמו הנסמך בענין פירושי פסוקים הנוטים להגשמה על התרגום מאמר שני ט' עמ' צט הוצאת קאפח "בכל מקום שנמצאו מן הספקות הללו אינם מתרגמים אותו בלשון גשמות אלא מסיבים אותו למה שמתאים לכלל שקדם והם תלמידי הנביאים".

ב: בכל מקום שיש ביטויי הגשמה ביחס לה' המופיעים בהקשר של נבואה או חזון אין לפרשם ע"י שימוש במושג הכבוד הנברא אלא כמשלים להשגה שכלית וכמבטאים אמיתות מטפיזיות.

ענין זה הוא מהותי לתפיסת הרמב"ם את הנבואה כהשגה שכלית עליונה דבר המבואר בשמונה פרקים בהלכות יסודי התורה בפרקים רבים ממו"נ ואכמ"ל.

אין הרמב"ם מקבל את הצורך בזהר הנברא כדי לאמת לנביא את נבואתו כיון שהוודאות של הנביא באמיתות נבואתו היא חלק מהנבואה עצמה ואינה חיצונית לה.

כך כתב במו"נ ח"ג פכ"ד בקשר לפר' העקידה "והענין השני להודיענו עד כמה אמיתי אצל הנביאים מה שבא להם מאת ה' בחזון כדי שלא יחשוב אדם שכיון שזה בחלום ובמראה כפי שדברנו ובאמצעות הכח המדמה אפשר שלא היה מה ששמעוהו או מה שנמשל להם אמת אלא מעורב בו השערה מסוימת לפיכך רצה להשמיענו שכל מה שרואה הנביא במראה הנבואה אמת ונכון אצל הנביא אין לו ספק בשום דבר ממנו כלל ודינו אצלו נדון כל הדברים המציאותיים המושגים בחושים בשכל והראיה לדבר שהרי חש לשחוט את בנו יחידו אשר אהב כפי שנצטווה..."

את שאלת הרס"ג על המראות המפורטים החיוניים יסבור הרמב"ם שבכל מקרה של נבואה המדובר בהשגות שכליות המופיעות לאדם דרך הכח המדמה בחלום.

13) פירוש המושג "כבוד ה'" פרק ס"ד (מקור י"ז)

"כבוד ה' יש שהכונה בו האור הנברא אשר ה' משרה אותו במקום לכבוד על דרך נס... ויש שהכונה בכך – עצמו יתעלה ואמתתו כמו

שאמר הראני נא את כבודיך ובאה התשובה כי לא יראני האדם וחי מלמד שהכבוד האמור כאן – עצמו...

(כאן דוחה הרמב"ם את רס"ג כאילו יש בכבוד הנברא דרגת זהר בלתי נותנת לתפיסה ע"י האדם העלול למות אם יחשף אליה. הנימוק מדובר כאן על ה' עצמו – "יראני" וכן לא יתכן שיש נברא מסוים שמשה לא יכול לראותו).

...והבן גם שיתוף זה במלת כבוד והבינהו בכל מקום כפי ענינו **ותנצל משיבושים גדולים...**

לענ"ד יש לפרש משפט זה בהקשר לדברי אנקלוס לפי הרמב"ם בפרק כז יש להבחין מתי המדובר במאורע מציאותי אז חיבים לפרש על הכבוד הנברא ומתי מדובר בחזון נבואי אז אין לפרש בכבוד הנברא.

יש כאן ביקורת מרומזת על פירוש רס"ג שאינו עושה הבחנה זו. אך יש מספר מקורות שהביקורת יותר חריפה.

ביקורת חריפה על פירוש רס"ג

(14) פרק ה' (מקור י"ח)

הרמב"ם מדבר על פרי "ויחזו את האלהים" שפורשה כזכור ע"י רס"ג בהתיחס לראות הזהר הנברא ואומר... ואם ירצה **אחד ממעוטי ההשגה** שלא להגיע לדרגה זו שאנו רוצים לעלות אליה (הדרגה בה מבינים אנו כל האמור ביחס לראות ה' כעניני השגה שכלית מטפיזית) ועשה את כל הלשונות הללו שנאמרו בענין זה מורים על השגות חושיים **לאורות נבראים מלאכים** או זולתם **אין נזק בכך**..."

הרמב"ם פותח **בזלזול אנטלקטואלי ביריבו** "אחד ממעוטי ההשגה" בלי להזכירו בשמו, מצטט כמעט מילולית את המושגים בהם משתמש רס"ג ומסיים אין נזק בכך למה כונתו?

(15) פרק יט (מקור י"ט)

"מלא" – השלמות בדבר נעלה... מלא כל הארץ כבודו ענינו כל הארץ מעידה על שלמותו... אלא אם כן תרצה לעשות כבוד ה' **האור הנברא הנקרא כבוד בכל מקום... אין הזק בכך**.

שוב משתמש הרמב"ם בלשון רס"ג מצטט את שיטתו הפרשנית בלי שינקוב בשמו ומסכם אין נזק בכך.

(אגב יתכן שבהערתו בפרק זה מתכוון הרמב"ם לבקר את הגישה של רס"ג לאימנציה האלקית הממלאה את כל העולם כפי שמשתמש בפסוק הלא את השמים והארץ אני מלא אמו"ד ב' י"ג עמ' קיא-קיב הוצא' קאפח).

פרק לז (מקור כ')

ופני לא יראו... רומז שיש שם גם נבראים עצומים אי אפשר לאדם להשיגן כפי שהן והם השכלים הנבדלים אבל הדבר שהושג לדעתו... הם דברים שהם למטה מאלה בדירוג המציאות כלומר עצם החומר והצורה... ועוד תשמע ביאורי במה שבקש משה רבינו ע"ה.

התרגום אותו מצטט הרמב"ם יכול להיות מקור מצוין לדברי רס"ג הלא לפירושו הזהר הנברא עצמו אינו מושג לאדם אלא החלק האחורי שלו – לאחר שפגה עצמתו.

נראה שהרמב"ם מוציא את דברי אונקלוס מפשוטן ומפרשו על השכלים הנבדלים ועצם החומר והצורה כדי לסנגר עליו עכ"פ הסתייגות מרומזת מובעת כאן באמרו ועוד תשמע ביאורי".

16) פרק כא (מקור כ"א)

"אבל התרגום הלך כפי שיטתו... ונמצא שהדבר אשר עבר לדעתו **נברא בלי ספק**... וגם זה **ביאור נאה ומתקבל**... (יש לשים לב לביטוי ביאור נאה ומתקבל לעומת (נקודה נפלאה מאד שלמות האדון, שלם מאד, וזה נכון, וזה נפלא) ביטויי ההתפעלות מהעקרון של הכבוד הנברא בפירושי אונקלוס ומקומו הראוי בפרשנות המקרא (פרק כא).

ההוכחה "כביכול" שמביא הרמב"ם בהמשך לפירוש אונקלוס נשללת בפירוש על ידו בפרק ס"ד.

בהמשך הפרק מסביר הרמב"ם את כוונתו ביחסו המורכב לשיטת הפרשנות של אונקלוס רס"ג.

"ואל תתמה על היות ענין זה הקשה שהשגתו עמוקה מבארים בו ביאורים רבים **כיון שאין זה מזיק לפי הענין שאנחנו בו** ורשאי אתה לבחור איזו דעה שתמצא.

או שיהיה אותו המעמד הגדול כולו מראה נבואה בלי ספק והשאירה כולה השגות שכליות אשר ביקש ואשר נמנע ממנו ואשר השיג הכל שכלי

ואין בו חוש כמו שבארנו תחילה. (זו הדרגה הגבוהה שאנו רוצים להגיע אליה המוזכרת בפרק ה').

או שהיתה שם עם זאת השגת חוש הראות אבל לדבר נברא אשר בראיתו תהיה שלמות ההשגה השכלית כמו שבאר אונקלוס (לצורת פירוש זו קורא הרמב"ם מעשי ההשגה העושים את כל הלשונות הללו מורים על השגות חושיים לאורות נבראים... בפרק ה').

בחר לך איזו דעה שתרצה כי כל המטרה שלא תחשוב... כי ה' יתהדר ויתרומם אינו גוף ולא תתקבו תנועה.

דעת הרמב"ם שאין לפרש את ביטויי ההגשמה העוסקים בעניני חזון לנבואה עפ"י תורת הכבוד – האור הנברא אלא שאם מישהו ירצה לפרש כך אין בכך נזק כלומר לא הגיע לרמה הנעלה של הבנה שכלית בתורה אך לפחות הוא נמלט מההגשמה.